

Необхідність і передумови інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної сфери АПК

В статті висвітлено теоретичні позиції та передумови інноваційного розвитку аграрної сфери АПК. Виявлено і рекомендовано основні напрями активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що розвиток сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі демократичного державотворення ґрунтується в основному на досягненнях науково-технічного прогресу, визначальна роль у якому належить прискоренню інвестиційної діяльності. **інновації, інвестиції, аграрний сектор, іноземні інвестиції, амортизація, організаційно-економічний механізм, аграрне виробництво**

Постановка проблеми. Ринкові реформи в сільському господарстві України поки що не дали належних соціально-економічних результатів. Матеріально-технічна база галузі деградує, відбувається соціальний занепад села. Рівень споживання населенням основних продуктів харчування залишається недостатнім.

Розвиток агропромислового комплексу гальмується низкою нерозв'язаних проблем. Перш за все, діючий механізм економічних відносин безпосередньо між галузями комплексу, а також і з іншими галузями народного господарства має фрагментарний характер, не забезпечує рівноправних умов господарювання суб'єктів підприємництва в АПК. Переважна більшість товаровиробників у сільському господарстві відчуває хронічну нестачу фінансових ресурсів, що унеможливорює техніко-технологічне оновлення галузі і належний рівень оплати зайнятого в ній населення. Агровиробник залишається незахищеним від диктату цін з боку тих, хто продає йому засоби виробництва і хто купує його продукцію.

Для розв'язання згаданих проблем і перетворення агропромислового комплексу України, передусім сільського господарства, у високорозвинений сектор економіки держава має виконати свої конституційні функції - створити ефективну цілісну систему державних і ринкових економічних регуляторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інноваційно-інвестиційного забезпечення аграрної сфери багатогранна й актуальна. Питанням інвестицій та інновацій присвячені праці А.І. Бланка, Б.В. Губського, О.О. Лапка, О. В. Мертенса, А.А. Пересади, П.Т. Саблука, В.П. Савчука, В.М. Трегобчука, А.С. Філіпченка та інших. Серед праць зарубіжних вчених, які досліджували проблеми теорії інвестування, заслуговують на увагу праці В.П. Попова, В. Беренца, Л. Крушвітца, Л.Дж. Гітмана, М.Д. Джонка, В. Шарпа й інших.

Проведений критичний аналіз літературних джерел виявив, що сучасні підходи вирішення зазначеної проблеми ґрунтуються виключно на експертних методах, що знижує рівень об'єктивності отриманих результатів. Реалізація цих методів найчастіше пов'язана з труднощами організаційного характеру, які обмежують можливості оперативного вирішення завдань розвитку, оцінки та аналізу інвестиційних та інноваційних процесів на агропромислових підприємствах. Крім того, залишаються недостатньо розробленими питання безпосереднього залучення

інвестицій у сільському господарстві, вирішення різних проблем підвищення ефективності інноваційного процесу в галузі в цілому та на регіональному рівні зокрема.

Метою статті є визначення основних передумов інноваційного розвитку аграрного сектору АПК та у теоретичному обґрунтуванні необхідності організаційно-економічного механізму інвестування в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Перехід на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку аграрної сфери національної економіки стане можливим лише тоді, коли інновації зможуть відчутно підвищити економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, стати першоджерелом відтворення і нагромадження в ньому капіталу. Утвердження у суспільній свідомості нагальної необхідності переходу на інноваційний шлях розвитку потребує розроблення та втілення в практику інвестиційно-інноваційної моделі національної економіки. Вона має адекватно відповідати економічним і соціальним вимогам глобалізації, реальним ресурсним можливостям України. Однак це - не просте завдання.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України. Тут виробляється 11-14% валової продукції, 12-16% доданої вартості, однак на галузь припадає лише 3,7-5% усіх інвестицій в економіку країни. Сільське господарство разом із іншими складовими АПК забезпечує близько 30% валового внутрішнього продукту, зайнятість майже третини працюючого населення, виробництво 95% товарів масового вжитку, утримання сільської поселенської мережі з 15 млн. жителів, а отже потребує такої державної політики і підтримки, яка б забезпечила привабливість інвесторам, мотивацію для здібного нового агроменеджменту, сприятливі умови життя та достойну оплату праці сільських жителів [3].

Для забезпечення сталого розвитку аграрної сфери національної економіки на сучасній технологічній основі потрібні великі кошти. Так, тільки для підтримки існуючого рівня сільськогосподарського виробництва, за експертними оцінками, необхідно до 7 млрд. грн. інвестицій щорічно. В свою чергу, технічне оновлення галузі орієнтовно обійдеться в 9 млрд. грн. щорічно, а забезпечення потреб у мінеральних добривах і засобах захисту рослин щонайменше у 6 млрд. грн. на рік.

Бюджетні ж витрати на підтримку сільського господарства, включаючи податкові пільги, у 2006 р. становили 5,4 млрд. грн. Загалом у сільське господарство, мисливство та лісове господарство інвестиції в основний капітал у 2006 р. були на рівні 2,1 млрд. грн., що становить лише 4,2% від їх загального обсягу по економіці.

Прибутковість аграрного виробництва в цілому залежить переважно від чинників, які лежать далеко за межами його впливу, а саме: ціни на продукцію сільського господарства; ціни на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в сільському господарстві; обсяги податкових вилучень; кредитна політика; бюджетна підтримка [1].

Ринкові перетворення в національній економіці започаткували розвиток нових форм господарювання на основі приватної власності на землю та на матеріально-технічні засоби виробництва, зокрема фермерських господарств. У 2006 р. загальна кількість останніх становила 490112. У їх користуванні знаходилося 3589,2 тис. га сільськогосподарських угідь, що у розрахунку на одне господарство становило 73 га.

При цьому тільки 32,4% господарств мали трактори, 17,9% - сівалки, 14,3% - вантажні автомобілі, 11,4% - зернозбиральні комбайни і 0,4% - кормозбиральні комбайни. Отже, як свідчать наведені дані, рівень технічної оснащеності фермерських господарств є низьким.

Починаючи з 1990 р. парк сільськогосподарської техніки невпинно зменшується. Провівши кореляційно-регресійний аналіз у часовому ряді, можна очікувати, що до 2010 р. кількість тракторів зменшиться до 132, 2 тис. од., вантажних автомобілів – 111, 8 тис. од., зернозбиральних комбайнів – 24, 2 тис. од., що становитиме – відповідно 25,7, 37,3 та 28,0% до технологічної потреби. Готовність техніки до відповідних сезонів польових робіт дуже низька: тракторів – у межах 0,64-0,8; зернозбиральних комбайнів – 0, 74-0, 79; вантажних автомобілів – 0,66-0,75; іншої техніки – 0,64-0,75.

Крім того, збільшується ступінь зносу основних фондів аграрних підприємств: у 1990 р. – 26, 1%, а вже до кінця 2006 р. він перевищив 55% (за експертними оцінками – 90%), тобто виробничо-технологічна база аграрних підприємств потребує нагального відновлення, що можна зробити через активацію інвестиційних процесів у сільському господарстві.

Важливою інтегральною характеристикою інвестиційної привабливості підприємств виступають показники зношеності основних виробничих фондів, їх вибуття і відтворення та залучення інвестицій на ці потреби і, насамперед, фінансових ресурсів [див. табл.1, 2, 3].

Таблиця 1 - Динаміка зношувально-відтворювальних процесів в сільському господарстві України*

Галузь	Коефіцієнт надходження основних фондів, %							Коефіцієнт вибуття основних фондів, %							Коефіцієнт зносу основних фондів, %					
	роки						В середньому за рік	роки						В середньому за рік	на кінець року					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003		1998	1999	2000	2001	2002	2003		1998	1999	2000	2001	2002	2003
Сільське господарство ^{0**}	1,8	2,5	6,8	7,0	6,7	8,5	5,6	5,2	7,5	24,5	18,2	12,5	10,9	13,1	40,7	44,2	47,2	48,1	48,4	49,2

* - складено і розраховано за матеріалами статистичної звітності підприємств України

** - високі показники вибуття основних фондів в окремі роки різною мірою пояснюються також їх передачею у приватну власність членів розпайованих, роздержавлених і приватизованих господарств.

Таблиця 2 - Динаміка інвестицій в основний капітал в АПК України у порівнянних цінах, млн. грн.

	роки						2003 до 1998 р., % (разів)
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	
Економіка - всього	12151	12197	13955	16875	18353	24101	у 2 р.б.
в т.ч. сільське господарство	611	560	496	753	880	922	150,9

* - складено і розраховано за даними статистичних збірників і матеріалами статистичної звітності підприємств України за відповідні роки.

Таблиця 3 - Прямі іноземні інвестиції в АПК України *

	роки						2004 до 1999 р., разів
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
Економіка, всього	2781,7	3281,8	3865,5	4555,3	5471,8	6657,5	у 2,4 р.б.
в т.ч. сільське господарство	59,5	63,9	70,8	83,8	108,5	179,4	у 3 р.б.

* - складено і розраховано за даними статистичних збірників за відповідні роки.

За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки УААН, потреба в основних засобах оцінюється в 4000-5000 млрд. грн., з них на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств на рівні технологічної потреби необхідно 150-200 млрд. грн. [2]. Отже, дефіцит інвестиційних ресурсів очевидний.

В останній період в Україні невпинно зростала роль господарств населення у забезпеченні продовольчої безпеки. Починаючи з 1990 р. їх частка у загальному випуску продукції сільського господарства у порівнянних цінах формувалася під впливом двох різноспрямованих тенденцій, а саме: спаду виробництва у великих сільськогосподарських підприємствах і зростання у приватному секторі. У результаті у 2002 р. порівняно з 1990 р. частка приватного сектора більш ніж подвоїлася і становила 59,8 %.

Одним із найважливіших фінансових джерел для впровадження сучасних технологій сільськогосподарського виробництва є кредитні ресурси комерційних банків. За п'ять останніх років кредитні ресурси банків України значно зросли. На кінець 2006 р. їх обсяги дорівнювали 7,5 млрд. грн. Одночасно вони подешевшали. Облікова ставка НБУ знизилася - від 35% на початок 1998 р., до 6% у 2006 р., а середньозважена процентна ставка комерційних банків відповідно з 43,8 до 14,7%.

Проте середньозважена відсоткова ставка за кредитами у 2006 р. залишалася високою: в національній валюті - 14,9%, в іноземній - 10,9%. У структурі наданих кредитів із випередженням зростала частка довгострокових кредитів, яка на кінець 2006 р. перевищила 42%. Проте частка кредитів в інвестиційну діяльність, як і раніше, залишалася незначною (10%).

У 2000-2005 рр. кредити, надані комерційними банками в економіку України, зросли в 5,5 раза, а в сільське господарство - в 6,5 раза, і досягли в 2006 р. 7 млрд. грн.

Проте відсутність гарантій повернення наданих кредитів суб'єктами господарювання, збитковість більшості підприємств, низький рівень рентабельності виробництва не сприяють залученню капіталів у сільське господарство в необхідних обсягах.

На початок 2007 р. прямі іноземні інвестиції в сільське господарство становили 112,3 млн. дол. США, що в 2,5 раза більше, ніж за аналогічний період минулого року. Проте згадані кошти були вкладені лише у 207 сільськогосподарських підприємств. Обсяг залучення іноземних інвестицій в сільське господарство з початку року збільшився на 9,7 млн. дол. США.

За обсягами прямих іноземних інвестицій в АПК тримають першість Київська (480 млн. дол. США), Харківська (149,3 млн. дол. США), Донецька (102,8 млн. дол. США), Одеська (106, млн. дол. США) області та м. Київ (166,4 млн. дол. США).

Основні інвестори в агропромисловий комплекс України – Кіпр (125,7 млн. дол. США), США (47,4 млн. дол. США), Великобританія (42,6 млн. дол. США), Данія (32,2 млн. дол. США), Німеччина (24,9 млн. дол. США).

Щодо середньострокових перспектив, основні напрями реалізації аграрної політики здійснюватимуться, зважаючи на такі пріоритети, як, по-перше – покращення техніко-технологічної бази, залучення інновацій, по-друге – нарощування виробництва та підвищення конкурентоспроможності аграрного ринку, по-третє – формування цілісної системи фінансово-кредитного забезпечення агропромислового комплексу, а також збільшення експорту сільськогосподарської продукції, розвиток інфраструктури аграрного ринку, вдосконалення механізмів

реалізації та захисту прав громадян і юридичних осіб на землю, і безперечно, створення умов для розвитку соціальної сфери села.

Необхідно у період 2008-2015 рр. сформувати сприятливі економічні умови для завершення технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва відповідно до вимог часу. На цей час має функціонувати повноцінний ринок матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, а економічне становище товаровиробників повинне забезпечити їм можливість придбання необхідних засобів виробництва.

Тільки цілеспрямована державна політика щодо подальшого розвитку аграрного сектора національної економіки на інвестиційно-інноваційній основі здатна забезпечити позитивно спрямовану взаємодію аграрного, промислового та банківського капіталів.

Впровадження технологічних інновацій у виробництво стало найбільш актуальним завданням, від вирішення якого залежить як міжнародне визнання країни в якості експортера продуктів харчування високої якості, так і прискорення інтеграції з ЄС та вступу до СОТ. Перехід на інноваційні засади розвитку буде успішним за умови прогресивних зрушень у кожній ланці інноваційного ланцюга - від виникнення ідеї до реалізації інноваційних продуктів.

Для аграрного сектору науково-інноваційне забезпечення є найважливішою складовою підвищення конкурентоздатності сільгосппродукції та продовольчих товарів як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. У Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, яка нещодавно затверджена Урядом, визначені основні стратегічні напрямки інноваційного розвитку аграрного сектору. Зокрема, запровадження сучасних технологій для вирощування і переробки сільськогосподарської продукції, розвитку селекції та генної інженерії, енергозбереження та виробництво біопалив, меліорація та докорінне поліпшення земель, розвиток органічного землеробства і деякі інші. Намічені також заходи щодо поліпшення діяльності установ аграрної науки, створення умов для міжнародного співробітництва у сфері наукової та інноваційної діяльності. Важливою передумовою розвитку інноваційної діяльності є також зниження податкового навантаження на сільгоспвиробників.

З кожним роком Державний бюджет в частині АПК стає все більш спрямованим на підтримку інноваційних процесів в галузі. Так, на 2008 рік на урядові програми лише для підтримки селекції, кредитування, меліорації, виробництва біопалив передбачено 2,2 млрд. грн. (в 1,4 раза більше поточного року).

Всі ці та інші заходи в комплексі уже дають можливість активізувати інноваційні процеси в аграрному секторі. Прикладом ефективного інноваційного розвитку є птахівництво, де за останні шість років виробництво м'яса птиці зросло в 4 раза. Тут практично повністю оновлена виробнича база для виробництва м'яса бройлерів, залучені необхідні інвестиції для освоєння сучасних технологій, створена потужна база для розвитку селекції у птахівництві, вирішено кадрове забезпечення тощо.

У 2006 році тільки для галузі тваринництва введено в експлуатацію 417 та продовжувалось будівництво і реконструкція більше 200 сучасних тваринницьких комплексів і ферм.

На сьогодні активно запроваджуються такі найбільші інноваційні проекти, як створення молочного комплексу на 2000 корів з продуктивністю 9500 кг молока на корову в рік ТОВ «Українська молочна компанія», обсяги інвестицій - більше 106 млн. грн.

Висновки та пропозиції. За розрахунками Інституту аграрної економіки, для сталого розвитку галузі необхідно вкласти інвестицій не менше 150 млрд. дол. США, не враховуючи вкладення у комплексний соціальний розвиток сільських територій. Безумовно, тут проблем ще дуже багато. Інноваційний розвиток частково стримується відсутністю вітчизняних комплексних науково-дослідних розробок, слабкою інтеграцією національної науки із виробництвом, недостатнім фінансуванням фундаментальних наукових досліджень і розробок, відсутністю наукового забезпечення окремих напрямків розвитку АПК й таке інше. Тому необхідно здійснити ще цілий ряд додаткових заходів для суттєвого розширення інвестування в аграрний сектор. Вони теж визначені Державною програмою. Першочергові з них:

- розвиток системи іпотечного кредитування, зокрема іпотеки земельних ділянок;
- комплексне законодавче забезпечення запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення;
- створення сучасної системи реєстрації нерухомості, зокрема земельних ділянок;
- розширення бюджетного фінансування фундаментальних наукових досліджень;
- розвиток системи страхування аграрних ризиків;
- удосконалення законодавства для створення та ефективного функціонування технопарків;
- забезпечення стабільної податкової політики та системи державної підтримки сільгоспвиробників;
- посилення гарантій захисту інвестицій та доходів інвесторів, забезпечення вільного руху капіталів та переміщення товарів, тощо.

На наше переконання, реалізація зазначених й інших заходів дасть змогу значно підвищити інноваційно-інвестиційну привабливість АПК, продовольчу безпеку держави та експортний потенціал галузі.

Список літератури

- 1 Пріоритети інноваційного розвитку: Наукова доповідь / Юзефович А.Е., Крисанов Д.Ф. – Київ: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. -55 с.
- 2 Білоусько Я.К., Питулько В.О., Товстопят В.Л. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2005. - № 5. – С.31-32.
- 3 Ланченко Є.О. Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК / Наукові доповіді Національного аграрного університету. – 2006. - № 2.

В статье отражены теоретические позиции и предпосылки инновационного развития аграрной сферы АПК. Обнаружены и рекомендованы основные направления активизации инновационно-инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что развитие сельскохозяйственного производства на современном этапе демократического создания государства базируется в основном на достижениях научно-технического прогресса, определяющая роль в котором принадлежит ускорению инвестиционной деятельности.

Principal theoretical items and preconditions of innovative development of agrarian sphere of APK are reflected in the article. Found out and recommended basic directions of activation of innovative investment activity of agricultural enterprises. It is set that development of agricultural production is on the modern stage of democratic creation of the state mainly on achieving scientific and technical progress, a determining role in which belongs to the acceleration of investment activity.